

מגורים בעיר מופגות*

הקדמה
חשיבותה התתית
לא מזוהה במלחמה
הגדרת 'עיר הסמוכה לטף'
מתי מותר להסתכן לצורך קיום מצוות
הדיון מושם מצות ישיבת ארץ ישראל
סיכום ומסקנות
נספח: תగובות הרבנים שליט"א

הקדמה

האם מבחינה הילכתית ישנים גבולות אדומיים של סיכון שאזרחים אינם יכולים
לקחת על עצמן? האם בכל מצב בטחוני אנו צריכים לעודד את האזרחים לשמור
על ביתם? אין ספק למשל שעמידת הגבורה של אנשי שדרות בזמן הוסיפה כוח לציבור
וליכולת העמידה שלנו מול אויבנו, וחיזקה את חילינו. אך השאלה הנשאלת היא,
האם אדם שהתגורר בשדרות, ק"י אם הוא גור בבית ללא מיגון, רשאי היה להמשיך
ולתגורר בה ביום היא הייתה מופגות? אמנים קרו ניסים גודלים בעיר, ולמרות
הנפוגים שהיו אי אפשר היה להגדר את הסכנה מבחינה הילכתית בסכנה שכיחה;
אך אם המצב הייתה שונה, והירוי היה מסכן באופן משמעותי את התושבים, האם הם
יהיו צריכים להמשיך ולגור בשדרות? הדיון נוגע הן למצות ישוב ארץ ישראל והן
למצות מלחמה.

חשיבותה התתית

גבולות הארץ והמדינה נקבעים על פי ההתיישבות בפועל. הרמב"ם (הלו' בית
הבחירה פ"ז הט"ז) הסביר מדוע קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא לעתיד לבוא
וקדושה שנייה קידשה לשעתה וlatent לבוא, לפי שירושע כבש את הארץ בכיבושו

* המאמר מוקדש לע"ג אבי מורי הכהן מרודיי בן יעקב ז"ל. קבוע עיתונים לתורה, בעל חסド
וצדקה, ממיסדי בית הכנסת 'נחליאל' בביתם. נלב"ע בש"ק נר ראשון של חנוכה תש"ע.
תנצ"ה.

רבים "זכיוון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש... וכיוון שעלה עזרא וקידשה - לא קידשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה". ומקשה שם הכס"מ: "אני יודע מה כח חזקה גדול מכך כיבוש, ולמה לא נאמר גם כן משנלקחה הארץ מידינו בטלת החזקה?" ותייחס החת"ס (ביחדשו לחולין ז, א) שיוושע בן נון כבש את הארץ ישראל במלחמה, ונובכדנצר כבש את הארץ מידינו, וגוי קונה בכיבוש מלחמה כمفוש בעסכת גיטין (ולח, א) שעמו ומוואב טהרו בסיחון, לפיכך נטבלת קדושת יהושע שהיתה תלויה בכיבוש; מה שאינו כן עזרא, שכשעלה לארץ לא כבשה - אלא החזק בה ברשות כורש והיו ישראל עבדים למלכות פרס וכך קידש את הארץ, וכאשר נטלו היונים את המלכות ישבו ישראל בארץ ברשות היוונים, ואח"כ ברשות הרומיים, ואף כשהחריבו את עירנו והגלו אותנו מארצנו לא ביטלו המלכותיות את הרשות לישראל לשבת הארץ, וудיוו אותו כך שהיה לנו בארץ כקדישה עזרא לא נשנה. ומימי עזרא ואילך לא נטבלת קדושתה. ע"כ תורף דבריו. מכאן שבגולות קדושת הארץ נקבעים מז' תחילתימי הבית השני על פי ההתיישבות בה בפועל.

לא מדובר במלחמה

ניתן לכואורה לומר שמצוות ישיבת א"י נדחית ככל שאר המצוות מפני סכנה שכיחה, וכן נפסק באה"ע סי' עה סע' ה. מנגד מצד מצות מלחמה - ישנס מצבים שאף איזוחים הם למעשה חילים, והוא תקופות שהחרישה קבעה את הגבול ולהקלאי היה דין של חיל. אך יש להבחין בין תועלת של עמידה איזוחית השומרת בפועל על שטח - לבני תמייה מORAלית כללית. כאשר הסיכון מועיל להחזקת המקום האזרחים הם חילים, ועליהם להישאר בעיר על אף הסיכון, ולהזק בכך את הלוחמים ואת העם כולו. אולם כל עוד הצבא לא קיבלה פקודה לתוקף את האויב אין מבחינת השלטון מלחמה בפועל, והחשיבות של מגוריו התושבים בעיר תחת האש היא מORAלית - לא למתה למוחלים תחושת ניצחון, כדי שלא ימשיכו ח"ז צפונה ויפגיזו את אשקלון ואשדוד. בוגש קטיף טובב"א התושבים היהודים הכריחו את השלטון בשמד שנים רבות לקיים בפועל את מצות יישוב הארץ, עד לגירושם, לא תקים פעםיים צרה. ביום זה המצב בחלוקת גודלים של שומרוון ובנימין - השלטון אינו מתיחס כמעט לנעשה במקום על ידי העربים, והאזרחים החיים שם גורמים למשעה שליטה יהודית בשטח. אולם אין מי שחוש ששדרות אינה חלק ממדינת ישראל, ואין מחשبة למסור את העיר לעربים; لكن החשיבות של נוכחות האזרחים במקום בשעת סכנה היא יותר מORAלית. אולם לחסיבות מORAלית יש ערך רק אם היא חלק ממלחמה שעורך השלטון. לא מצאנו היתר לסכן חיים בשביל להזק את הרוח הישראלית, כאשר אין מדובר על סיוע ממשי למצות כיבוש הארץ. האופי של המאבק הוא ציבורי, והוא מוטל על הגוף המיציג את הציבור, היינו הממשלה. אם הממשלה העדיפה להפוך את שדרות לעיר רפואיים ובלבד שלא להילחם בעזה - אין

לכארה ליחיד היתר להסתכן ולמות, ולכו הדרכה הציבורית אינה יכולה לעודד היישרות בעיר.¹

הגדרת 'עיר הסמוכה בספר'

אולם למעשה נראה לנוכח המצב בשדרות למצבם של הקיבוצים גdotsות ותל קציר לפני מלחמת ששת הימים למשל, נמצא הבדל גדול: בעבר ממשלת ישראל השתדלו ועשו מה שיכלו כדי להגנו על היישובים הללו, אך יכולתם הייתה מוגבלת. ביום ממשלת ישראל יכולה לפעול, אך אינה רוצה לפעול בכלל חולשתה הפנימית והשकפת עולמה המוטעית. מצבם של אנשי שדרות בתקופת ההפגזות היה דומה יותר למצבם של אנשי קריית שמונה, דובב ואביבים בשנים יותר מאוחרות: יושביהם ספגו מטר קטיושות, ותושבים רבים נפצעו במשך שנים רבות, אך ממשלות ישראל עשו מעט מאוד על מנת שקרית שמונה וסביבותיה לא יהפכו לעיירות רפאים. האם היה לתושבים היתר לסקון את חייהם בשליל לחזק את "הרונות הישראלית"?

הנצי"ב והעמק שאלת שאלת קמבר אות ט) מבאר שאנשי ייש גלעד התחייבו מיתה, שלא באו יחד עם שאר השבטים להשתתף במלחמה נגד שבט בניימין במעשה פילגש בגבעה (ושופטים פרקים יט-כא), מפני "דתקנת כל ישראל במלחמותיהם היה כאשר היה אגדותם על הארץ בסוד חזק לעוזר זה את זה; וכיוון שחלק לבם של שבט אחד יצא מן הכלל, היה קרוב הדבר שיחזיקו ידי הגויים ויפתחו שער הארץ, ואני לך סכנת נפשות יותר מזה". אין הבדל לכארה בין ציאה מן הכלל של שבט אחד ביוזמתו – לבין התעלומות יזומה של הרוב מחלוקת אחד של העם, שתי התופעות האלו עלולות לגרום ל'فتיחה שער הארץ' לפני האויב. ניתן לזכור לכך את דברי הרמב"ם (והלכות ע"ז פ"ד ה"ד): "ואין עשוין עיר הנידחת בספר כדי שלא יכנסו גויים ויחריבו את הארץ ישראל", ואת פסק השולחן ערוך (או"ח סי' שכט סע') כי: "גויים שצרכו על עיירות של ישראל... ובעיר הסמוכה בספר אפילו לא באו אלא על עסקך תבן וקש מחלין עליהם את השבת. הנה: ואפיו לא בא אלא רוצחים לבוא". מבואר מכל זה שכדי שלא יפתחו שער הארץ" בפני האויב אין מותרם על שום ישוב הסמוך בספר, למורת הסכנה והקושי להגנו עליו והצורך להחל על כך את השבת, ואני אומרם לאנשי אותן ישבו 'לכו למקום אחר'.

אמנם לכארה אפשר היה לחלק, שימושוותה של עיר סמוכה בספר מימי חז"ל ועד לימי מרכז השולחן ערוך אינה דומה למשמעותה בימינו. בימיהם העיר עצמה

¹ רוב הדברים עד כאן הם תקציר לדברים שכותב הרב אריאל בר-ישראל משדרות במאמר "החיים בשדרות בצל הקסמים", צהר גליון לג' (תשס"ח), עמ' 18-9. ועיין במאמר הרב יעקב אריאל בשוו"ת באלהה של תורה ח"א סימן ז על "נטישת העיר רמתגן בימי מלחמת המפרץ" (עמ' 97-92).

הגהה על התושבים בפנים הארץ והיתה כעין "מושב קדמי", וכמבואר ברש"י (עירובין מה, א ד"ה לספר) "עיר שבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות יוצאי עליהם, שמא ילכדה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש לפניהם".² מה שאין כן בימינו: ישנה מדינה ריבונית, קיימים גבולות וחוקים ביןלאומיים, ישנו צבא יהודי המונע חידרת צבא זר, ולכארה אייבד המושג "עיר הסמוכה בספר" את משמעו. אך אין הדבר כן; כפי שנאמר כבר לעיל, למרות כל ההבדלים המציגות היא שחתתיישבות, במקומות שבפועל חיים יהודים, היא זו שקובעת למעשה דרך כלל היכן יעבור הגבול בסופו של דבר, ומה תהיה תגבורת השלטונו לכינסת מוחבלים או צבא זר לשטחנו ווראה עוד להלן).

הטענה שיש הבדל בין יהודה ושומרון לבין שדרות, כי בשדרות אין מי חשוב שהיה אינה ארץ ישראל ואין מתחשבה למסורת את העיר לעربים - אינה שכונה. לפני זמן לא רב התנהל מושא ומתן על מסירת מקומות בארץ ישראל לידי הפליטינים, והיתה ממשלה בישראל שהצהירה שהיא מוכנה לוטור על אזורים בנגב שבשיטה מדינת ישראל הריבונית תמורה שטחים במקומות אחרים. האם מובהת לנו שלא עלה רעיון כזה לגבי שדרות, אם היא תהיה עיר נטושה למחצה? כמו כן, חלק מהתושבים שעזבו את שדרות מכרו את בתיהם לעربים (בעיקר מעתפ"ים), ובפועל מתחילה להיווצר שכונה ערבית במקום. האם כשהעיר תהפוך ח'ו לעיר רפאים

² בסוגיא שמדובר על עיר בחוץ לארץ, העיר נהדרua בבבל. המשנה בירושה (או"ח סי' שחט סע' ו ס"ק יד) מביא את דברי רשי הנ"ל, והוסיף: "עיר שבדלת בין גבול ישראל דרים בה לגבול הגויים", ונקט בכך את לשון האור זרוע (הכלות שבת סימן פד אות יג, הלכות עירובין סימן קסט). הראב"ז (ח"ב הלכות שבת סימן שחס) פירש: "דכיוו ודסמכה לספר אם יעמדו ישראל על ממונם הרגום ולא ייראו, כיון דסמכוי לגויים אחרים", והגר"ע יוסף בת"חומיי י' (תשמ"ט) במאמרו "מסירת שטחים מא"י במקומות פ��וח נפש" עמ' 5 הבינו בדבריו "שבזמןנו שאין להם מקום לנוס, כיון...[ש]יש לנו מטוסי קרב שיוכלו להמריא למרחוקים גודלים תוך וקוטר ספרות ולהפצעת האויבים על בתיהם אם ינסו לפגוע בתושבי ארץ ישראל.... אין נפקא מינה בין עיר הסמוכה לספר או לא,etz"ע. ושם (עמ' 57-58) דחה הגר"ש ישראלי את דבריו: א. העזרה שאנו סומכים אליה אינה כלל מצד "יש להם מקום לנוס" – אלא שהם סומכים שהעזרה המובטחת להם מבני עם תשמש גורם הרתעה מספיק, שלא יאבו להתגרות בהם ולא ירדפו כלל אחרים. ב. שם שיש לנו מטוסי קרב כן יש לשכנינו מטוסי קרב וכל אביזרי הלחימה, והתמודדות זו אינה רצiosa לנו כמו להם. ג. אם כאשר שטחי בנימין ויהודה ושומרון בידיינו אין הם נורתיים מטוסי הקרב שלנו, האם לאחר שהמקומות יהיו בשליטתם המלאה אז דזוקא הם יפחוו מהם? אך חוץ מזה, נראה שפירוש הראב"ז אין נוגד להלכה את פירוש רש"י, והוא בא רק להוסיף נימוק נוסף לחסיבות הלחימה על עיר הסמוכה בספר, שהחידוש שבו הוא שום החשש שהוא מישחו ינוג שלא כהוגן ויעמיד את עצמו בסכנה על ממוניו שלאandan מצדיק חילול שבת וסיכון של אחרים,andan כל פקוח נפש. בバイור דברי הראב"ז ראה עוד מה שכתו הרב אליהו זיני בספרו 'ארץ חמדיינו' (חיפה תשנ"ד) עמ' 131-132, והרב יהודה הרצל הנקי, שואית בני בנים ח'ב סימן כ: "שמירת שדות בעיר הסמוכה בספר".

שمتגוררים בה ערבים רבים, לא תהיה ממשלה שתהיה מוכנה למסור אותה לעربים?

חכינו אמרו (סוטה פ"ח מ"ז) "תחלת נפילה - ניסה". אם התושבים יעזבו את העיר - המוחלים ניצחו. בראשית המדינה סבלו יושבי הספר רבות מכונפות ה"פדיון" שדרו מעבר לגבול, הרגו והרסו, והוא שביקשו לעזוב את מקום מושבם ליד הגבול ולהתיישב בפנים הארץ. הם ניגשו לחוץ איש והתייעצו עמו אם לעبور לבני ברק, והוא השיב: אם כולם יעשו כך יינטשו יושבי הספר הקיימים, ואז יתיישבו זרים בארץנו והגבול יועתק לבני ברק, ומה הלאה?³

לכן נראה שתושבי שדרות אינם חיללים, ואי אפשר לחייב אותם לגור במקומות סכنة כמו שאפשר לחייב בכך כל אזרח אחר, אך יש להם רשות להישאר בעיר למורות הסכנה,ומי שנשאר במקום מרצונו מקיים מצהה גדולה. הסברא היא⁴ שבמלחמה ממש חייבים למסור את הנפש והמכונות לכך היא תנאי לניצחון, וכי שאיינו מוכן למסור את נפשו בקרבת פוגע בציורו כולל, וכבדרי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ז הי"ב): "ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה... לא יירא ולא יפחד... [וידע] שככל דמי ישראלי תלויין בצוארו". אולם גם במצב של סכנה בקיים מצות ישיבת הארץ, כאשר אין מדובר על מלחמה, קיימות חשיבות בהחזקת היישוב בכל הכח כדי "שלא יפול לבני ישראל", כמו שמשמעותו על אלימלך במגילת רות שעזב את הארץ ועבר לモואב בזמן צרה ורعب ונינו אותו חז"ל. לכן לא זו בלבד שמותר להסתכן (ראה להלן) – אלא שיש חשיבות גדולה להמשיך לגור במקום ולא לעזובו.

משל למה הדבר דומה: בשנים תשכ"ח-תשכ"ט התפשטה בארץות הברית תופעה של הנירת יהודים משכונות יהודיות ותיקות כتوزאה מכניות גוים "אפרוי אמריקאים", רבים מהם פושעים ואלימים, לשכונות הללו. בתהlixir של 'צדור שלג' השכונות כמעט נתרוקנו ב מהירות מדהימה מרוב תושביהם היהודיים, ועייבתם גירה מכירת בתים ורכוש יהודי רב לגויים, ובתוכם גם בתים כניסה ובתי מדשות, ורבים איבדו את פרנסתם, בלי לדבר על הזקנים וקשייהיים שנותרו מאחור. אז יצאו האדמו"ר מלויובבץ' והרב משה פיינשטיין צ"ל בחריפות נגד תופעה זו, ופרסמו תשובות בדבר "איסור לעזוב שכונה יהודית ולמכור ביתו לגוי"⁵. באגדות משה הוסיפה: "ולהתושבים אחינו בני ישראל אני אומר, שלא עלה על דעת שום אדם, בין עני בין עשיר, להתחיל לברוח משם ולהתיישב במקומות אחרים, כי גם זה הוא עשיית היזק גדול להנשאים, שיעשה מצד זה בהלה ופחד יותר מכפי שיש לפחד, וכదמרו חז"ל

3 חיים ע' קולאי, סרבני הגאולה, ירושלים תשמ"א, עמ' 90; הנ"ל, החוצה מליטא, ירושלים תשנ"א, עמ' 93.

4 דברים בעל פה מהרב צבי גולדפישר שליט"א.
5 האדמו"ר מלויובבץ', "אם מותר לעזוב שכונה יהודית ולמכור ביתו לעכו"ם", הפרדס שנגה חוברת ז סיימון נט (ニシモンテンשכ"ט), עמ' 5-6; הרב משה פיינשטיין, "איסור לעזוב שכונה יהודית ולמכור ביתו לעכו"ם", הפרדס שנגה מג חוברת ח (ニシモンテンשכ"ט), עמ' 5, ובאגרות משה חושן משפט ח"ב סימן כב.

בஸותה (מוד, ב) בכהאי גונא שתחלת נפילה נישה". דברי האגורות משה והאדמו"ר מלוייבץ' נאמרו על שכונות יהודיות בחור"ל; על ערים ועיירות בארץ ישראל מיותר להרחיב את הדיבור.

מתי מותר להסתכן לצורך קיום מצוות

קיימות מחולקת הראשונים בעניין כל עבירות שבתורה (חוץ מעובודה זרה גilio עריות ושפיקות דמים) שדין לעובר ולא להיהרג, מה דין אם נהרג ולא עבר: לרמב"ס (יסודי התורה פ"ה ה"א) הרי הוא מתחייב בנפשו, וכן דעת הרmb"י וראשונים נוספים, אך התוספות (עובדת זרה כז, ב ד"ה יכול) כתבו: "אם רצה להחמיר על עצמו אפילו בשאר מצות רשאי", והכוונה שמוטר לו אף להיהרג, וכן סובר הרא"ש שם סימנו ט וראשונים נוספים. השולchan ערוך (ו"ד סי' קנז סע' א) פסק כתוספות: "אם הוא בצינעה יעבור ואיליהרג, ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי", והש"ך שם ס"ק א) הוסיף: "וכתב בתירומת הדשו (סימנו קצט) והיה נראה דפלוגתא דרבבותא איזלינו לקהל באיסור סכנת נפשות כדאמרין בעלמא ספק נפשות להקל, אמנים יש לומר הכא דלענין קידוש השם שלא הקפידה התורה על אייבוד נפשות מישראל לא לפינן לה משאר ספיקות דלית בהו קידוש השם. ונראה דלפי הענין, ושרואין אנו כוונתו, מוריין לו. עכ"ל". למדנו מדבריו שמותר ליהרג כדי לקדש את השם גם כשהלא חייבים לעשות זאת על פי הדיין.

לפי זה ברור שמותר להסתכן לצורך קיום מצוות ישיבת הארץ, וכך עשו כל הדורות גדולי ישראל, תלמידי הגרא", החסידים ויהודים פשוטים שעלו והתיישבו בארץ בכל הדורות למטרות הסכנות, האבדות בנפש וברכוש וההתנכליות מצד הגויים. הם שילמו מחיר כבד, אך רובם הגדל לא עזב את ביתו או את ערכיו, ובזכותם הגיעו למאה שהגענו⁶.

ראה בהקדמה בספר פאת השולחן מהד' ירושלים תשכ"ח על התחלת ישוב האשכנזים הפרושים, ובאגרות (שם) של מיסדי ישוב הפרושים בצפת, על הוצאות, הרעב, רעידת האדמה, המחלות והמגפות שעברו תלמידי הגרא"א כשלעו וויסדו את היישוב בארץ; למעשה בלעדם ספק אם היה יושב היהודי גדול בארץ. ולעצם העניין זה מה שהסביר הסטייפלר הגראי"י קנייבסקי צ"ל בשנת תש"ז (קריאנא דאגרטא, בני ברק תשמ"י, סימן נד, עמי עא-עב) לאנשים שרצו לעזוב את מקום מגוריהם מחשש למלחמה שעולה להתרחש שם: "ידעו לי שמן החזון איש [שנשאל על כך כמה פעמים בזמנו המלחמה העולמית]... לא היה מייעץ לעקור, כי את המחר אי אפשר לידע כלל ואייגנו בטוחים בשום מקום. וככל זמן שאין סכנה ממש חס וחיללה במקומות, אין לבסוף, ובאמת הכל בגזרת ה' יתברך. [והיה מшиб]: האדם אינו יכול לבסוף מעצמו, המצב שנגזר עליו משמים לא ישנה על ידי בירהה [זלת] במקומות ובשעת סכנה ממש שאז הדין הוא להתעסק בהצלתו]. וידעו כי... הרב הגאון ר' מאיר שמחה (האור שמחה) היה מייעץ בזמנם מלחמת העולם הראשונה לא לעקור אלא להשאר במקום, באומरתו: החץ הולך על פי כתובת כמו שנגזר ממשמים. ובכל זאת מי שמתפקיד מאד אויל אין למומנו [ולא מחש מלחמה], אלא בשביל העצבים שלו כדי

בנוסף, כתוב רבינו יהודה החסיד בספר חסידים (מהדורות הרב ראובן מרגליות, ירושלים תש"י⁷, סימנים קה וירסא): "כל מצוה שאין לה דורש ואין מי שיבקש אותה – תדרשה, לפי שהיא כמת מצוה. ומזכה שאין לה רודפים רודף אחריה לעשotta... אהוב לך את המזכה הדומה למצת מצוה שאין לה עוסקים...". בעניין שלנו, אין אנשים רבים המוכנים לגור בעיר מופגאת, כי הדבר כרוך באין נוחות ואף בסכנה, וכן יותר לגור במקומות אחרים; אך אדרבה, "לפומ צערא אגרא" (אבות פ"ה מכ'ג). ככל שקיים המזכה כרוך במסירות נפש, גדול יותר שכחה וערכה.

הדיון משום מצות ישיבת הארץ ישראל

כתוב בשולחן ערוך אה"ע סי' עה סע': "יש מי שאומר זהה וכופין לעלות לארץ ישראל הינו בדופן". נראה שדבריו עוסקים בעיקר של יהיד לארץ ישראל בזמן סכנה בדרכיהם, ובשאלה האם יכול אדם לכוף את בזבוק זוגו לעלות ארצها. מקורם בתשובה הרשב"ש (סימנו א), שהביאה הבית יוסף בסוט"ס עה: "כתב ה"ר שלמה בן הר"ש בר צמח, דבר פשט הוא וזה וכופין לעלות לארץ ישראל הינו בדופן בלא סכנה, די אייכא סכנה אסור לסכך עצמו. הלך, בזמן הזה בארצות הללו כל שהוא מסוף המערב עד נוא אמוני איין כופין לעלות, ומנו אמוני ולמעלה כופין לעלות דרך יבשה, וגם דרך ים בימות החמה אם אין שם ליסטים"⁷. והוסיף הרשב"ש בהמשך (סימנו ג): "ואף... שאין להכריח לאיש ואישה לעלות... כל אחד בעצמו ישער אם רוצה לסכך עצמו עילאה, ואם לאו יחול". ובסיומו בכתב: "ואף על פי שיש קצת שאין מביטיןolia [כלומר שהם עלולים ארצה למורת סכנות הדרכים] אין בית דין מצווין להפריים". וכותב בעל פאת השולחן והלכות ארץ ישראל סימנו א סע' ג) בהביאו את דברי הרשב"ש: "אם יש דברים מונעים אותו לעלות, כגון סכנות המדבריות והימים המטוכנים... לא חייבתו תורה [עלולות];" חיוב ליכא, אבל אין איסור בדבר. ונראה שאף מrown המחבר מסכים לכך, שהרי בהביאו את דברי הרשב"ש בשולחן עורך דיבר רק על דין הקפיה של בני זוג, והשミニ את המשפט "די אייכא סכנה אסור לסכך עצמו". אמנים בבית יוסף הביא משפט זה משום שכן היה לשונו של הרשב"ש בסימנו א, ולא רצה יוסוף להאריך ולהביא גם את דבריו בסימנים ב-ג בהם מוכח שלדעתו אין בכך איסור, אך בשולחן עורך (שלשונו היא ציטוט לשון הרשב"ש בסוף סימנו א) המשミニ משפט זה.

המסקנה העולה מדברי מrown בשולחן עורך היא, שבמקרים סכנה אין הבעל יכול לכפות את אשתו לעלות עמו לארץ ישראל, אבל הרוצה בכך בעצמו יכול ומתיר לו לעלות.

להסבירם... הלכה ברורה קשה לומר בכיווץ זה. ראוי לציין שאין השאלה מתייחסת לארץ ישראל דווקא, ועל כן התשובה היא במישור העקרוני.
7 בספר נחלת יעקב עמ' 385-360 נידון הדבר בהרחבה (ראה במיחוד עמ' 364-388; 389-390).

בנוסף, נחלקו הראשונים ואחרונים האם העלייה לארץ ישראל היא מצוה או חסר מצוה⁸. הרשב"ש סובר שהיא ההפך מצוה, ולכן אדם שנדר או נשבע עלולות לארץ ישראל יכול לישאל על שבוטרי⁹, וגם אין חוב להסתכן עבור קיומם מצוה זו (אך הוא רשאי אם הוא רוצה), ואין אדם יכול לכוף את בן זוגו לעלות ארצה כשיש סכנה בדרכים.

כל זה לא קשור לחשש "פיקוח נפש". הוא דין בהתיישבות בארץ ישראל, במחרת הכבד של הרוגים ופצועים שגובה ההתיישבות מازורחים וחילונים; ובשללה, האם אכן יש מקום להסתכן עד כדי מסירות נפש למען ישיבת ארץ ישראל. הדיוון הוא ציבורו ולא פרטיו. המשקנה על פי דברי רבותינו הראשוניים, גדול האחוריים ואחרוני זמננו היא: מצות כיבוש ארץ ישראל דוחה פיקוח נפש, שהרי בדרך הטבע הנרגים במלחמה, ומלחמה - "מצותו בכך", וכך חלק מציווי התורה להילחם ולכבוש את הארץ כולל גם בשעת הצורך למסור את הנפש¹⁰.

לגביו מצות ישיבת ארץ ישראל והדירה בה, היו שלמדו שנדחתה המצווה מפני פיקוח נפש, שהרי בזמן רעב מותר לצאת מהארץ לחוץ' וזמן סכנה אין מצוה לעלות לארץ. אולם אחוריים רבים הסבירו שאין ראייה מההכללות אלו, כי יש לחלק בין יחיד לציבור. הכללות אלו נאמרו מבחןינו של היחיד, וכן פיקוח נפש של היחיד דוחה את מצות ישיבת ארץ ישראל¹¹, אך מצות ישיבת ארץ ישראל הציבורית, הכוללת שלטון וRibonot, דוחה פיקוח נפש.

מצות כיבוש הארץ היא מצוה ציבורית, כי אין היחיד עושה מלימה. אך גם מצות היישיבה הנדרתת ההלכתית היא ציבורית: ש"לא נעזבה ביד זולתנו מן האומות" - שלטון וRibonot (רמב"ן ספר המצוות השמורות מ"ע ד), אף כי יש במצוות היישיבה חיוב גם מנוקדות מבטו של היחיד, כלשון הרמב"ן "מתחייב בה כל יחיד ממנה". מאידך, סכנה המרחפת על כלל הציבור - שאם ישב בארץ ישראל הריחו נתון בסכנת מלימות, התקפות, פיגועים וכדומה - אינה מהווה הтирוד לעזוב את הארץ¹². מסיבה

8

9

ואהרכתי בכך בספרינו נחלת יעקב ח"ב עמ' 611-625. מאידך היו שככבו (שו"ת אבני נזר, או"ח ח"ב סימון תקלת סעיף י; שו"ת מנחת אלעזר ח"ה סימון יב), שההפך מצוה נקרא דבר שאינו חלק מהמצווה עצמה אלא הכהנה למצוה, ויתכן שהמצווה תעשה בלבד; אבל כ舍בי ההקשר אי אפשר לקיים את המצווה - אין זה ההקשר מצוה אלא חלק מחקקי המצווה. לפיכך כנסב עלא לעלות לארץ ישראל, העליה היא תחילת המצווה, כי אי אפשר להגיע לארץ ישראל בלי העלייה, הלווא אפילו אם יפרח באוויר הרי זה נכלל בשבעותנו.

10

עי' בפרק "פיקוח נפש בישיבת ארץ ישראל" בספרינו הניל (ח"א עמ' 392-422) בו נידונו עניין זה בהרחבתו הן במצוות המלחמה והן במצוות היישיבה.

11

לדוגמא, אדם שבגלל מצב בריאותו חייב לדור בחוץ לארץ ככל ניתנת הארץ ולדור שם, כי פיקוח נפש של היחיד דוחה מצות ישיבת ארץ ישראל המוטלת עליו כיחיד.

12

מתוך כך נראה שני חלקים אלו של המצווה - הכיבוש והיישוב - נמנעו כמצווה אחת, למורות שבתורה הם מופיעים בשני ציוויים שונים ("וירושתם", "וישבתם"), וגם במקריםם הם שני חיובים שאינם קשורים בהכרח זה זהה והכיבוש יכול להיות מצווה עצמאית, וממצוות היישיבה

וזו תושבי ערים ויישובים היושבים על הגבול, וסובלים הפגזות ופיגועים התובעים מהם קורבנות בנפש, לא פנו את ישוביהם, שהרי למענם זה היה מושעת ציבורית של החלשת האחיזה של העם במקומות אלו, ומכך מצהה ציבורית זו צריך גם היחיד להסתכן, ואף למסור חיללה את הנפש.

החלוצים הראשונים, אנשי הערים הראשונות, מייסדי פתח תקווה, חדרה, יסוד המעלה, ראש פינה ועוד, שהיו יהודים שומרי תורה ומצוות, הקימו מושבות במקומות שהיה בהם סיכון רב. בארץ השטולו אז מחלות כמו קדחת ומלריה, ומחלות אלה גרמו לחיללים רבים בין המתישבים, בלי לדבר על הביעות הבטחניות. בכל זאת לא נרתעו אותם החלוצים. גם כאן קיים ההבדל בין ציבור. אנשי הערים הראשונות שהתיישבו בארץ ישראל הגיעו מציאות בה הארץ הייתה שוממה, וקשה היה לחיות בה בכלל המחלות וייחס הגויים לישוב היהודי ועוד. לא הייתה בידם אפשרות להעדיף מקום אחד על משנהו, כי היה צורך ליישב את כל הארץ, והתנאים היו פחות או יותר שווים בכל המקום. הם ראו את עצםו שלוחיו עם ישראל, חילונים הקובשים את השוממה, המניחים את היסודות להתיישבות יהודית בארץ ישראל, שבעקבותיהם יגעו המוני בית ישראל וכפי שכך באמת קרה ב"ה". מעשיהם היו כיבוש על ידי ההתיישבות, ובכיבוש, כמו במלחמה, נופלים חיללים. על אף שהיו תשלتون תורכי ואחר כך אנגלי, הם ראו את עצםם כholes בראש המלחנה, וכמניחי היסודות למדינה יהודית שתתקום בעתיד. לפיכך מצות ישיבת ארץ ישראל בימיהם הייתה מצוה ציבורית ודוחה פיקוח נפש. כך גם יכולים: גם אם לשולטן במדינת ישראל לא יהיה אפשרות ממשך זמן רב שסדרות תהופך לעיר רפואי בלבד שלא להילחם בעזה, אנשי שדרות שנשארו בעיר היו שלוחיו עם ישראל, ובנסיבות המשגרו לכך שהמקום לא ישמש מריבונות מדינת ישראל.

סיכום ומסקנות

1. אין לחייב אדם לגור בעיר ספר כמו שדרות, אך מי שגר ונשאר במקום גם בשעת סכנה מקיים מצואה גדולה.
2. גם אם למשלה לא אפשרות שסדרות תהפוך לעיר רפואי, נטיית ישוב ספר על ידי האזרחים תגרום לאפשרות שיתישבו זרים בארץנו, והגבול יועתק ח"ז צפונה.
3. גבולות הארץ שבריבונות עם ישראל נקבעים בדרך כלל על פי ההתיישבות בפועל.

תיתכן ללא מלחמה, בהתיישבות בה כשהיא שוממה, על סמך קניין או הסכמה) – ללמידה שהתנאים ההלכתיים שקיים במצבה הכביש קיימים גם במצבה היישבה. מלחמה גורעת על ידי ציבור והיא דוחה פיקוח נפש, וכך גם מצות היישבה המתיקיות על ידי הציבור דוחה פיקוח נפש.

- .4 לאורך כל הדורות עלו גדוֹלי יִשְׂרָאֵל ופשוּתוּ עִם יִשְׂרָאֵל והתיישבוּ במקומות
שוניים בארץ, למרות הסכנות והתנכלויות הגויים.
- .5 קיימן הבדל גדול בענין זה בין יחיד לציבור. היחיד שהישיבה במקום גורמת לו או
למשפחותו פחד וטראותה מותר לו לעبور למקום אחר בארץ ישראל, אך מי
শמסוגל לנחל חיים סבירים במקום למרות הקשיים מקיים בגופו את מצות
ישיבת הארץ ישראל הציבורית, "ולפום צערא אגרא".

נספח: תשובות הרבנים שליט"א

בזמןנו, כשהשאלה הייתה אקטואלית לגבי שדרות, שלחתי למספר תלמידי חכמים
את הבירור ההלכתי זהה. הרב אביגדור נבנצל והרב זלמן נחמייה גולדברג שליט"א
אמרו לי שעני יכול לפרט שם מסכימים למסקנות שנכתבו לעיל.
גם הרב דב ליאור שליט"א השיב במכtab מט' סיון תשס"ח וז"ל:

צדקת בדברי תשובהך שאנו נמצאים היום במצב מלחמה, ואין זה משנה אם
לא הכריו על כך. ולכן, כל מי שיכול להישאר הוא מקדש שם שמיים ועשה
מצווה גדולה למען עם ישראל כולם,
חחותם לכבוד התורה ולומדייה,
דב ליאור

וכך כתוב הרב יעקב אריאל שליט"א במכtab מט' מנהמ' אב תשס"ח:
אני מסכימים עם תשובהך. חסיבות ההתיישבות לא פחתה, חרב העקירה
הנוראה מגוש קטיף. היא הנותנה, הציבור מבין הפעם יותר מעבר את
חסיבות ההתיישבות. שדרות לא הייתה במפת החלוקה של נובember 47, וגם אם
היתה, כוונת אובייננו לנו שננו מכל רחבי הארץ. ולכן הצדיק אתה. אי אפשר
לדרוש מכל אדם שיגור בשדרות ובעוות עזה, אך מי שמוכן לגור שם, קדוש
יאמר לו ומזכה גודלה עושה.
בברכת התורה והארץ, ובנחמת ציון וירושלים,
יעקב אריאל